

ÜRETİCİNİN SORUMLULUĞU ÇERÇEVESİNDE ÜRETİCİNİN ÜRÜN GÖZLEME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

*Dr.Özcan GÜNERGÖK**

GİRİŞ

Bu çalışmamızda ihlali halinde üreticinin sorumluluğunu doğuran ürün gözleme yükümlülüğü incelenecektir.

Teknolojik gelişmeler, ürün çeşitliliğinin olağanüstü artması vs. hususlar nazara alındığında yaşamımızı kolaylaştıran bu ürünlerin aslında her geçen gün daha çok tehlikelerle karşı karşıya kalmamıza yol açtığı kendiliğinden anlaşılacaktır. Piyasaya sürülen ürünlerin kullanıcıların can ve mal güvenliğine zarar vermemesi için ya da zarar vukuunda bu zararların tekrarının önlenmesi için bu ürünlerin mercek altına alınması, gözlem altında tutulması gerekmektedir.

Bu çalışmamızın başında ürün gözleme yükümlülüğünden önce, genel olarak üreticinin sorumluluğu ve bu sorumluluğu doğuran hata hallerine değinilecektir. Daha sonra ürün gözleme yükümlülüğünün yasal dayanakları, koşulları ve kapsamı inceleme konusu yapılacaktır. Bu bağlamda ürün gözleme yükümlülüğünün ne olduğu, kimlerin ürün gözlemekle yükümlü oldukları, bu yükümlülüğün başlangıcı ve ne kadar süre ile bu yükümlülüğün devam ettiği, bu yükümlülüğün ürün maddesi bakımından konusu ve kapsamı ele alınacaktır. Ardından ürün gözleme yükümlülüğünün ihlalinin sonuçlarına değinilecek ve nihai olarak son kısımda bu çalışmamızda varılan sonuçlara kısaca yer verilecektir.

* İstanbul Barosu Avukatı.

I. Genel Olarak Üreticinin Sorumluluğu Kavramı ve Üreticinin Sorumluluğunu Doğuran Hata Türleri

1- Üreticinin Sorumluluğu

Bir ürün üretilip piyasaya sunan üreticinin bu üründeki bir hata sebebiyle vukua gelen, kişilerin vücut bütünlüğüne ve bu ürünün dışındaki mallara ilişkin zararlardan sorumlu tutulmaları uzun yıllar alan bir süreç sonrası genel kabul görmüş bir hukuksal olgudur.

Modern yaşamda gelişen teknoloji ile ürün çeşitliliği olağanüstü artmıştır. Her geçen gün piyasaya sürülen yeni ürünlerle bir yandan yaşamımız biraz daha kolaylaşırken, diğer yandan yeni risklerle karşı karşıya kalmaktayız. Örneğin GSM sektöründeki gelişmeler sayesinde iletişim daha kolay hale gelmiştir. Ancak daha sonra bu teknolojinin beraberinde getirdiği olumsuzluklar da kendini göstermeye başlamıştır. Baz istasyonlarının insan sağlığına olumsuz etkileri tartışması bir yana, cep telefonu patlaması hadiseleri ile de karşı karşıya kalınmıştır. İnsanların bir yerden bir başka yere naklini kolaylaştıran araçların daha sonra insanların can güvenliğini tehdit eden riskleri olduğu ortaya çıkabilmektedir. Yolcu otobüsünün yapısal bir hatadan dolayı yanarak yolcularının ölümüne neden olması buna örnek teşkil eder¹.

Üreticinin sorumluluğu kavramı ile kastedilen şey, ayıplı bir ürün nedeniyle tüketicinin korunmasına ilişkin mevzuatın tüketiciciye tanıdığı seçimlik haklardan farklı bir olgudur. Ayıplı mal² nedeniyle tüketiciciye tanınan seçim-

¹ Bu konuda örnekler için bkz. ÖZTAN, Bilge, İmalatçının Sorumluluğu, Ankara 1982, s. 7 vd.; HAVUTÇU, Ayşe, "Türk Hukukunda Örtülü Bir Boşluk: Üreticinin Sorumluluğu", Seçkin Yayıncılık A.Ş., Ankara 2005, s. 17; ATABEK, Reşat, İmalatçının Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluğu, BATİDER, Haziran 1979; Cilt X, Sayı: 1, s. 160-161.

² "Ambalajında, etiketinde, tanıtma ve kullanma kılavuzunda ya da reklam ve ilanlarında yer alan veya satıcı tarafından bildirilen veya standardında veya teknik düzenlemesinde tespit edilen nitelik niteliği etkileyen niceliğe aykırı olan ya da tahsis veya kullanım amacı bakımından değerini veya tüketicinin ondan beklediği faydaları azaltan veya ortadan kaldıran maddi, hukuki veya ekonomik eksiklikler içeren mallar ayıplı mal olarak kabul edilir" (TKHK.m.4/f. 1). Borçlar Kanunu anlamında ayıp sözleşmeye konu şeyin değerini ya da sözleşme gereğince ondan beklenen faydaları azaltan yahut ortadan kaldıran eksikliklerin bulunmasıdır (BK.m.194). Borçlar Kanununda düzenlenen satım sözleşmesi adeta tüm sözleşmeler için genel kural değerindedir (YAVUZ, Cevdet, Satıcının Ayıba Karşı Tekeffül Borcunun Tanımı, Hukuki Niteliği, Özellikleri ve Bu Borcu Düzenleyen Kanun Hükümlerinin Uygulama Alanı, Prof.Dr. Yaşar Karayalçın'a 65. Yaş Armağanı, Ankara 1988, s. 512). TKHK.m.4'te düzenlenen ayıp kavramı BK.m.194 hükmü ile örtüşecek şekilde daha detaylı olarak düzenlenmiştir (YAVUZ, Cevdet, Tüke-

lik haklar³ hatalı ürünün neden olduğu, vücut bütünlüğüne ya da mala gelen zararlara ilişkin olmayıp, bu seçimlik haklar sözleşmeler hukuku çerçevesinde ayıplı teslim nedeniyle edimler arasında bozulan dengenin tekrar tesisi amacına yöneliktir⁴. Üreticinin sorumluluğu kavramı ile kastedilen ise, ürünün yeterince güvenli olmaması nedeniyle, sözleşmenin tarafı olan tüketicinin ya da sözleşmeye taraf olmayan bir üçüncü kişinin vücut bütünlüğünün ya da -zarara neden olan ürün dışında- bir malının zarara uğramasıdır⁵.

2- Üreticinin Sorumluluğunu Doğuran Hata Türleri

Üreticinin sorumluluğunu doğuran hatalara bakıldığında geleneksel olarak dört hata türünün mevcut olduğu görülmektedir. Fabrikasyon hatalar (Fabrikationsfehler), yapım-bileşim hataları (Konstruktionsfehler), ürünün kullanımına ilişkin uyarı hataları (Instruktionsfehler) ve gelişim hataları (Entwicklungsfehler) üreticinin sorumlu olduğu hata türleri olarak gösterilmektedir⁶. Bunlara ilaveten ürün gözleme hatasından da (Produktbeobachtungsfehler) bahsedilmelidir⁷.

Üretim sürecinin işleyişinde ortaya çıkan bir sapma nedeniyle seri halde üretilen mallardan bazılarının hatalı çıkması durumunda fabrikasyon hatadan

ticinin Ayıplı Mal ve Hizmetlere Karşı Korunması (TKHK.m.4), Prof.Dr. Kemal OĞUZMAN'ın Anısına Armağan, İstanbul 2000, s. 1296).

3 Bu seçimlik haklar bedel iadesini de içeren sözleşmeden dönme, malın ayıpsız misli ile değiştirilmesi veya ayıp oranında bedel indirimi ya da ücretsiz onarımdan ibarettir (TKHK.m.4/f. 2).

4 HAVUTÇU, s. 33–34.

5 TKHK.m.4/f. 2, c. son'daki "(...) Tüketici bu seçimlik haklarından biri ile birlikte ayıplı malın neden olduğu ölüm ve/veya yaralanmaya yol açan ve/veya kullandığı diğer mallarda zarara neden olan hallerde imalatçı-üreticiden tazminat isteme hakkına da sahiptir" ibaresi ile bu husus düzenlenmiştir. Aslında birbirinden farklı olan ayıba karşı tekeffül ve üreticinin sorumluluğunun gerek aynı madde içerisinde, gerekse tüketici işlemi dışında da söz konusu olabilmesine rağmen üreticinin sorumluluğunun 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'da düzenlenmiş olması isabetli olmamıştır.

Kanunun "kullanımda olan diğer mallarda zarara neden olan" ibaresinden sadece kullandığı mallara gelen zararlardan dolayı sorumluluk getirildiği anlaşılmaktadır.

6 Üreticinin sorumluluğunu doğuran hata ayırımları için bkz. ÖZTAN, s. 121; ÖZSUNAY, Ergun, Türk Hukukunda Gerçek Bir Boşluk: Yapımcının Sorumluluğu, BATİDER, Haziran 1979, C. X, Sayı: 1, s. 108, 109; KAPLAN, İbrahim, Türk ve İsviçre Hukukunda İmalatçının Sorumluluğu, Adalet Dergisi, 1977, Sayı: 1–2, s. 83–85.

7 HAVUTÇU, s. 28.

bahsedilir. Üretim kaçakları bu kapsamda değerlendirilir⁸. Ürünün planlama, tasarlama veya yapımında üretildiği zamandaki bilimsel ve teknik verilere riayet edilmemesi nedeniyle hatalı üretilmesi durumunda yapım-bileşim hatalarından bahsedilir. Böylesi bir hata durumunda yapılan seri üretimde bir seri bütünüyle hatalı çıkmaktadır⁹. Bilim ve tekniğin gereklerine uygun bir üretim yapılmış olmasına rağmen, bu ürünün kullanımına bağlı olarak, potansiyel kullanıcı çevresi tarafından bilinmeyen ya da yeterli uyarıda bulunulmaksızın fark edilmesi mümkün olmayan riskler konusunda üretici tarafından açıklama yapılmamasından kaynaklanan hatalar uyarma hatası olarak görülür¹⁰. Bir ürünün üretimi aşamasında bilim ve tekniğin verilerine uygun davranılmış olmasına ve piyasaya sürülmeden önce gerekli testler yapılmış ve bu testlerde risklere rastlanmamış olmasına rağmen, zamanla bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucu ürünün belirli riskler taşıdığı anlaşıldığı takdirde gelişim hatasından söz edilir¹¹. Geleneksel anlamdaki üretici hatalarına bir de ürünü gözleme hatası eklenmektedir ki bu husus aşağıdaki başlıkta incelenecektir.

Yukarıdaki geleneksel ayırımın dışında, üreticinin sorumluluğunun tespiti hata ölçütü olarak, ürünün güvenli olup olmadığına da bakılmaktadır. Ürünün olması gereken durumda olmaması, onun güvenli olmaması şeklinde algılanmasına yol açar. Bu ölçüt objektif bir ölçüt olup, burada değerlendirme yapılırken orta vasıflara sahip kullanıcı çevresinin üründen beklemeye haklı olduğu güvenliğin mevcut olup olmadığına bakılır¹².

8 HAVUTÇU, s. 29.

9 HAVUTÇU, s. 29-30. Yapım-bileşim hatasında, yapısal tasarımın daha başta kaçınılabilir zarar verici hataları önleyecek tarzda gerçekleştirilmemiş olması söz konusudur (RUESSMANN, Ausservertragliches Haftungsrecht, s.273 -<http://ruessmann.jura.uni-sb.de/bvr2006/download/haftungsrecht.htm>-).

10 HAVUTÇU, s. 30. Sanayi ürünlerinden kaynaklanan zararların bir çoğu, üretici tarafından ürünün özellikleri hakkında yeterince bilgi verilmemesinden kaynaklanmaktadır. Aslında hatasız olan bir ürün, sadece üreticisinin bildiği kullanıcı tarafından bilinmeyen tehlikeler içerebilir. Üretici bu tehlikeler hakkında kullanıcıları uyarmakla yükümlüdür. Bu yükümlülüğün ihmal halinde doğan zararlardan üretici sorumludur (ASLAN, İ. Yılmaz, Tüketici Hukuku, 3. Baskı, Ekin Kitabevi 2006, s. 218).

11 HAVUTÇU, s. 30.

12 HAVUTÇU, s. 31. Ürünün güvenli olup olmadığı, onun piyasaya sürüldüğü zaman mevcut bulunan bilim ve tekniğin gereklerine göre değerlendirilerek belirlenir. Piyasaya sürüldüğü anda objektif olarak hatalı görülemeyen üründen dolayı üretici sırf bu sebeple sorumlu olmaz. 1950'li yılların Porsche model aracı günümüzün standartlarına göre gü-

II. Üreticinin Ürün Gözleme Yükümlülüğü

1- Genel Olarak

Üreticinin özen yükümlülüğü sadece üretim aşaması ile sınırlı olmayıp, bu özen yükümlülüğü ürünün piyasaya sürülmesi ile sona ermez¹³.

Günümüz anlayışında üreticinin haksız fiile ilişkin olarak müşterilerini zarar görmekten koruması yükümlülüğünün, malı piyasaya sürdüğü anda sona ermeyeceği hususunda uzlaşma hâkimdir¹⁴.

Bir ürünü piyasaya çıkaran üretici, ürünün üretildiği zaman ulaşılmış bulunan bilim ve tekniğin verilerine uygun olarak üretimin gerçekleştirildiğini ve bu suretle kendisine düşen her türlü yükümlülüğü yerine getirdiğini düşünerek ürün üzerinden –deyim yerinde ise- el çekemez. Ürün piyasaya sürüldükten ve müşteriler tarafından kullanılmaya başlandıktan sonra bu ürünün güvenliği ile ilgili olarak çeşitli sorunlar çıkabilir. Bu nedenle piyasaya sürülen ürünün -en azından belirli bir süre için- takip altında tutulması, gözlemlenmesi gerekmektedir. Ürün gözlemlendiği sürece ürünün sebep olduğu güvenlik riskleri iyi bir şekilde analiz edilebilecek ve bu risklerin bertaraf edilmesi için gerekli tedbirler alınabilecektir. Üreticiye bu tarz bir yükümlülük getirilmesi için doğasına da uygundur. Üretici nasıl ki bir ürünü piyasaya sürerek kazanç elde etmektedir, o halde o ürünün ortaya çıkardığı tehlikeleri de bertaraf etmek için gerekli çabayı göstermek ona düşmelidir¹⁵. Üreticinin, ürünün piyasaya sürülmesinden sonra, ürünle ilgisini kesmeyip onu izlemesi

vensiz olarak görülebilir. Ancak hukuksal anlamda hatalı olarak görülemez (LENZE, Stefan, German Product Liability Law, in FAIRGRIEVE, Duncan, Product Liability in Comparative Perspective, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo 2005, s. 117).

¹³ LENZE, s. 117.

¹⁴ TAMME, Andreas, Rückruf Kosten Haftung und Versicherung, Hamburger Reihe, Reihe A Rechtswissenschaft, Verlag Versicherungswirtschaft, Hamburg 1996, s. 38–39; BGH, NJW 81, 1606 (1607 f.).

¹⁵ Üretici yaptığı tüm kontrollere rağmen ürettiği ürünün hatalı olduğunu ancak bu ürün piyasaya sürülüp kullanılmaya başlandıktan sonra anlaşılabilirliğini nazara alıp, ürünü belirli bir zaman aralığında gözlemek zorundadır (WEISSBERG, Michael, Produktaeftpflicht und Versicherungen in der Schweiz, Gnaag's Druck-Egge, Bern 1992, s. 5).

“ürün gözleme yükümlülüğü” (Produktbeobachtungspflicht) olarak nitelendirilmektedir.

Üretici gerek kendi araştırmaları gerekse öğreti ve kongre vs. gibi mesleki organizasyonlar ile ulaşılan teknik ve bilimsel yenilikleri almak ve piyasaya sürdüğü ürünler daima güncel duruma uygun olacak şekilde, bu yenilikleri güncel üretim sürecinde göz önünde bulundurmakla yükümlüdür. Üreticinin bu yükümlülüğüne “aktif ürün gözleme yükümlülüğü” denmektedir. Rekabet halinde bulunan ürünlerin güvenlik standartlarının gözlemlenmesi söz konusu olduğu ölçüde, “piyasanın gözlemlenmesi”nden bahsedilir¹⁶.

Üreticinin piyasaya hali hazırda sürdüğü ürünleri izlemesi, gerekli hallerde tehlikenin bertaraf edilmesi için lüzumlu tedbirleri alması “pasif ürün gözleme yükümlülüğü” (passive Produktbeobachtungspflicht) olarak değerlendirilmektedir¹⁷. Bu yükümlülüğün yerine getirilmesi bağlamında müşterilerden gelen şikâyetler ürünün güvenlik açıklarının tespiti bakımından büyük önemi haizdir. Üretici, uygun birimler oluşturup kendisine gelen müşteri şikâyetlerini incelemelidir¹⁸. Üretici sadece kurmuş olduğu birimler vasıtasıyla müşterilerinden gelen şikâyetleri değerlendirmek suretiyle ürün gözleme yükümlülüğünü yerine getirdiğini ileri sürüp kendisini sorumluluktan kurtaramaz. Bu birimler vasıtasıyla haberdar olunan şikâyetlerin değerlendirilmesi sonucunda ulaşılan sonuçların üretim sürecine yansıtılması gerekmektedir¹⁹.

Ürün gözleme yükümlülüğü ile üretim süreci dışında da ürünün piyasaya sürülmesinden sonra, ürünün gözlenmesi ve güvenli durumda olup olmadığının tespit edilmesi, güvenli olmadığının belirlenmesi durumunda, ürünün güvenilir hale getirilmesi ve piyasada daima güvenli ürünlerin bulunmasının

¹⁶ ROETHLISBERGER, Thomas, Zivilrechtliche Produktbeobachtungs-, Warn- und Rückrufpflichten der Hersteller, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich-Basel-Genf 2003, s. 24; BGH, NJW 1990, 906 f.; BGHZ 116, 60, 70 f = NJW 1992, 560; BGHZ 80, 186, 191 = NJW 1981, 1603; BGHZ 80, 199, 203 = NJW 1981, 1606; BGH NJW 1995, 1286, 1287 f.; MICHALSKI, Lutz, Produktbeobachtung und Rückrufpflicht des Produzenten, in Betriebs-Berater 1998, 961, 963; TAMME, s. 40.

¹⁷ ROETHLISBERGER, s. 24.

¹⁸ HAVUTÇU, s. 143.

¹⁹ Bu durum üreticinin aktif ürün gözleme yükümlülüğünü yerine getirmesi anlamına gelmektedir (HAVUTÇU, s. 143).

güvence altına alınması amaçlanmaktadır²⁰. Ürünün bilimsel ve teknik gerekleri karşılayacak şekilde üretilmiş, üretim aşamasında teknik düzenlemelere riayet edilmiş, piyasaya sürülmeden önce testlerden geçirilmiş olması ürünün mutlak surette tehlike yaratmayacağı anlamına gelmemektedir. Ürün piyasaya sürüldükten ve müşteriler tarafından kullanılmaya başlandıktan sonra yaşanan olaylardan ürünün bazı tehlike riskleri taşıdığı ortaya çıkabilir. Bu riskler üretim kaçağından dolayı ortaya çıkabileceği gibi, tüketicilerdeki farklı algılamalardan da kaynaklanabilir²¹. Gene üretici ürünün kullanım hatalarına ilişkin olarak gerekli uyarıyı yapmış olmasına rağmen, uygulamada daha önce öngörülemez bir duruma rastlanmış olabilir. Örnek vermek gerekirse, plastik alışveriş torbalarının küçük çocukların ya da bebeklerin eline verilmemesi konusunda daha önceden bir öngörüle bulunulmaması nedeniyle bir uyarıda bulunulmamış olabilir. Ancak gelişen bebek boğulması olayları üzerine üretici daha önce öngörülenlerin dışında farklı bir kullanım hatasına vakıf olabilir²².

Bu anlatılanlardan ürün gözleme yükümlülüğü ile, ürünün piyasaya çıkarılmasından sonra anlaşılabilen risklerin giderilmesi suretiyle piyasada güvenli ürünlerin bulunmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır²³.

2- Hukukumuzda ve Mukayeseli Hukukta Ürün Gözleme Yükümlülüğünün Yasal Dayanakları ve Hukuki Niteliği

Türk Hukukunda ürün gözleme yükümlülüğü olarak değerlendirilebilecek bazı hükümler mevcuttur. 4703 sayılı “Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun”un m.5/f. 7 hükmüne göre, “*üretici, ürünün öngörülen kullanım süresi içinde, yeterli uyarı olmaksızın fark edilemeyecek nitelikteki riskleri hakkında tüketicilere gerekli bilgiyi sağlamak, özelliklerini belirtecek şekilde ürünü işaretlemek; gerektiğinde piyasaya arz edilmiş ürünlerden numuneler alarak test etmek, şikayetleri soruşturmak ve yapılan denetim sonuçlarından dağıtıcıları haberdar etmek,*

20 HAVUTÇU, s. 143.

21 HAVUTÇU, s. 143–144. Yazar tüketicinin farklı algılamalarına örnek olarak, reklamlarda kullanılan ifadelerin ürünün güvenliği konusunda tüketicide yanlış kanaat uyandırmasını göstermektedir (s. 144).

22 HAVUTÇU, s. 144.

23 HAVUTÇU, s. 144.

riskleri önlemek amacıyla ürünlerin toplatılması ve bertarafı da dahil olmak üzere gerekli önlemleri almakla yükümlüdür". Aynı maddenin 9. fıkrasında ise dağıtıcılara ilişkin olarak, *"dağıtıcı, sahip olduğu bilgiler çerçevesinde, güvenli olmadığını bildiği ürünleri piyasaya arz edemez. Dağıtıcı, faaliyetleri çerçevesinde, ürünlerin taşıdığı riskler ve bu risklerden korunmak için alınması gereken önlemler hakkında ilgililere bilgi verir. Üreticinin tespit edilemediği durumlarda yetkili kuruluşça belirlenecek süre içinde üreticinin veya malı tedarik ettiği kişinin kimliğini bildirmeyen dağıtıcı üretici sayılır"* denilmektedir.

4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun kapsamında çıkarılan "Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik" m.6/f. 4'e göre, *"Bilim ve Teknolojide ulaşılan düzeyin malın piyasaya sürülmesinden sonraki 10 yıl içinde ayıplı olduğunun tespit edilmesine imkan tanınması halinde imalatçı/üretici, bu ayıbın olası zararlı sonuçlarını, ortadan kaldırmak için azami çabayı sarf etmemesi durumunda 7 nci maddenin birinci fıkrasının (e) bendinde ve son fıkrasında yer alan sorumluluktan kurtulma sebeplerini ileri süremez"*. Bu hükmün yollamada bulunduğu 7 nci madde (e) bendine göre, *"Mal piyasaya sürüldüğünde mevcut bulunan bilimsel ve teknolojik bilgilerin ayıbın varlığının bilinmesine imkan vermemesi"* halinde üretici malın sebep olduğu zararlardan sorumlu tutulamayacaktır. Gene yollamada bulunulan son fıkraya göre, *"nihai malın tasarımı ya da bu malın imalatçısının/üreticisinin talimatı sebebiyle, bütünü oluşturan parçalardan birinin imalatçısı/üreticisi, o malın ayıbından sorumlu değildir"*.

Avrupa Birliği mevzuatı kapsamında ürün güvenliğine ilişkin 2001/95 "Genel Ürün Güvenliğine Dair Yönerge" (Richtlinie 2001/95/EG des Europaischen Parlaments und des Rates vom 3 Dezember 2001 über die allgemeine Produktsicherheit) 15.01.2002 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir²⁴. Bu yönerge üreticiye ürün gözleme yükümlülüğü kapsamında bazı somut yükümlülükler yüklemektedir. Üretici, ürünün olağan ya da öngörülebilir makul kullanım süresinde başlayan ve bir uyarı olmaksızın fark edilemeyecek tehlikelerin tüketici tarafından değerlendirilebilmesi ve bu tehlikelere karşı kendisini koruyabilmesi için gerekli bilgileri tüketiciye vermek zorundadır [Art. 5 (1), f.1]. Gene bu Yönergeye göre, üretici ürün-

²⁴ Bu yönerge ile 92/59 sayılı Yönerge (Richtlinie 92/59/EWG des Rates vom 29 Juni 1992 über die allgemeine Produktsicherheit) tadil edilmiştir.

den kaynaklanan tehlikelerden sakınmak için gerekli, hallerde piyasadan toplatmak, tüketicinin uygun ve etkili biçimde uyarılması ve tüketicinin elindeki ürünlerin geri çağırılması da dâhil olmak üzere amaca uygun tedbirler almakla yükümlüdür [Art. 5 (1), f.3]. Amaca uygun olduğu ölçüde piyasaya, sürdüğü ürünlerden rastgele örnek almak, şikâyetleri incelemek, gerektiği takdirde şikâyet defteri tutmak, ürünle ilgili olarak diğer tedbirler hakkında satıcıları eğitmek üreticinin yükümlülüklerine ilişkin olarak Yönergede örnek kabilinden sayılmıştır [Art. 5 (1), f.4, (b)].

Alman hukukuna bakıldığında 01.08.1997 tarihinde “Ürün Güvenliği Yasası”nın (Produktsicherheitsgesetz –ProdSG-) yürürlüğe girdiği, bilahare yapılan değişikliklerle 2001/95 sayılı Yönergeyle uyumlu hale getirildiği görülmektedir. ProdSG § 4’ göre üretici ürüne ilişkin tedbirler almak ve gerektiğinde tehlikeleri bertaraf etmekle yükümlüdür. Uyarı ve ürünü geri çağırma yükümlülüğü de bu tehlikeyi bertaraf etme yükümlülükleri arasındadır. Üretici bu tehlikeyi bertaraf etme yükümlülüklerini yerine getirmediği takdirde yetkili merci kamuoyunu uyarabilir ve ürünleri geri çağırabilir (ProdSG § 7 vd.).

Anılan bu düzenlemeler özel hukuksal özen yükümlülükleri tarzında düzenlemeler değildir. Salt uyarının yapılmamış²⁵ veya ürünlerin geri çağırılmamış olması zarar gören açısından bir tazminat sebebi değildir²⁶.

Amerikan hukukunda ürün gözleme yükümlülüğünün Avrupa Birliği hukukundan daha açık bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Amerikan Hukuk Enstitüsü tarafından yayımlanan Restatement Third of Torts ile, üründe gelişim hatası bulunduğu ortaya çıkması durumunda kullanıcıları uyarı yükümlülüğü getirilmiştir. Üretici ancak bu uyarı yükümlülüğünü yerine getirmediği takdirde sorumlu tutulmaktadır²⁷.

25 Ne tür bir uyarı yapılacağı ürünü niteliğine ve müşteri ve dağıtıcılarla olan ilişkisine bağlıdır. Örneğin müşteri ve dağıtıcıların nerede olduğu biliniyor ise, kişisel mektup yazılması, e-posta gönderilmesi ya da telefonla ulaşılması suretiyle iletişime geçilebilir. Müşterilerin ya da dağıtıcıların anonim olduğu durumlarda medya ve internet vasıtasıyla uyarı etkili biçimde yapılabilir (LANZE, s. 118).

26 ProdSG bakımından bkz. ROETHLISBERGER, s. 18.

27 Bu düzenlemeye göre, makul bir satıcının uyarıda bulunması gerekirken, ürünün satışı veya dağıtımı sonrası satıcının uyarıyı ihmal etmesi nedeniyle, bu ürünün satışı işi ile veya başka suretle dağıtımını meslek edinmiş olan kimse, kişilere veya mala gelen zarardan dolayı sorumludur Restatement Third of Tort § 10 (a). Ürünün kişilere veya mala za-

Üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünün hukuki niteliği konusunda, genel olarak üreticinin sorumluluğu hakkında söylenebilecek şeyler geçerlidir. Üreticinin sorumluluğunun akdi bir sorumluluk mu yoksa akit dışı sorumluluk mu olduğu, üreticinin haksız fiil sorumluluğunun tehlike sorumluluğuna mı yoksa hakkaniyet sorumluluğu esasına mı dayandığı vs. konuları bakımından söylenebilecek şeyler ürün gözleme sorumluluğu bakımından da geçerli olacaktır²⁸.

3- Ürün Gözleme Yükümlülüğünün Koşulları ve Kapsamı

a) Ürün Hatası

Üreticinin ürün gözleme yükümlülüğüne ilişkin olarak hangi hatalar sebebiyle ürünü gözlemesi gerektiği hususu incelenmelidir.

Öğretide ve yargıda ara sıra, ürün gözleme yükümlülüğünün kabulü için ürünün yapım-bileşim hatası bulunabileceği hususunun kesin olarak ihtimal dışı tutulamaması gibi haklı bir gerekçe bulunması gerektiğinin savunulduğu görülmektedir²⁹. Ürün gözleme yükümlülüğünü sınırlayıcı bu görüş eleştirilmekte ve ikna edici görülmemektedir. Buna göre, yapım-bileşim alanında bir hatanın bütün bir seride gerçekleşmesi ve seri zararlara yol açabilmesinden dolayı, ürün gözleme yükümlülüğünün yapım-bileşim alanının önemli bir karşılığı olduğu söylenebilir de, bütün seriyi ilgilendiren yetersiz uyarı

rar verebilecek potansiyelini satıcı biliyor veya bilmesi gerekiyorsa; ve kendisine uyarı yapılabilecek kişiler belirlenebiliyor ve makul bir şekilde zarar riskinin farkında olmadıkları varsayılabilir; ve kendisine uyarı yapılabilecek kişilere veya onların yerine tebligatı kabul edebilecek kişilere uyarı etkin olarak uyarı bildirilebiliyor ise; ve zarar riski uyarı yapma yükümlülüğü yüklemeyi haklı kılacak derecede büyük ise, satıcı satış sonrasında uyarı yapmalıdır (Restatement Third of Tort § 10 (b)). Burada her ne kadar satıcı (seller) ve dağıtıcıların (distribütör) sorumluluğu ifadeleri kullanılmış ise de, bu sorumluluk üreticiler için de geçerlidir. Üretici haddi zatında dağıtım ağının en başında yer aldığından dağıtıcı sayılabilir (AKÇURA KARAMAN, Tuba, Üreticinin Ayıplı Ürünün Sebep Olduğu Zararlar Nedeniyle Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluğu, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2008, s. 204).

²⁸ Çalışmamızın kapsamının daha ziyade ürün gözleme yükümlülüğünün somutlaştırılmasına hasredilmesinden dolayı bu tartışmaların detayına girmek yerine bu konudaki tartışmalara atıfta bulunmakla yetiniyoruz. Bu konuda geniş bilgi için bkz. HAVUTÇU, s.48-62; AKÇURA, s. 51 vd.

²⁹ SCHMIDT-SALZER, Joachim, Produkthaftung, Produkthaftpflichtversicherung, Betriebsorganisation und Risk Management, BB 72 1430-1437, s. 1430; OLG Karlsruhe VersR 78, 550 reSp.

durumunda da aynı tehlike mevcuttur³⁰. Gene bunun yanı sıra teslimden önce fark edilememiş olan fabrikasyon hatalar da büyük zararlara yol açabilir. Özellikle yeni ürünlerin üretim sürecinde tüm kısmi serinin bu tarz hatalara maruz kalması olgusu bu duruma örnek teşkil eder³¹. Bunun dışında ürün gözleme yükümlülüğünün sadece yapım-bileşim hatalarıyla sınırlandırılması, ürün gözleme uygulamasında mantıklı izahı ve anlaşılabilir olmayan ayrımlara da yol açabilecektir. Örneğin ürün gözleme yükümlülüğü yeni geliştirilmiş bir ürünlerdeki muhtemel yapım-bileşim hatası nedeniyle söz konusu olacaksa, bu halde sonradan fark edilen fabrikasyon veya uyarı hataları adeta dikkate alınmamış olacaktır. Bunun da mantıklı bir izahı olamayacağı açıktır³². Tüm bu hususlar dikkate alındığında, ürün gözleme yükümlülüğünün yapım-bileşim hataları ile sınırlandırılmaması gerektiği görüşüne katılmaktayız. Ürün gözleme yükümlülüğü üreticinin sorumluluğunun bir parçası olmakla, üreticinin sorumluluğuna hâkim olan prensiplerden hareket edilmesi gerekmektedir. Piyasaya bir ürün süren ve bu üründen dolayı bir yarar sağlayan üretici, bu ürünün zararsız olmasını temin için gerekli çabayı sarf etmelidir. Ürünü kullanan müşteri çevresine zarar verebilecek tek olgu, yapım-bileşim hatalarından ibaret olmayacağına göre, ürün gözleme yükümlülüğünü sadece bu hatalara hasretmek de mümkün olmamalıdır. Bu nedenle, üreticinin sorumlu tutulabileceği ürünle ilgili tüm hatalara ilişkin olarak üreticinin ürününü izlemesi, piyasaya sürdüğü ürünün gerek ürünü kullanan müşterilere ve gerekse üçüncü kişilere zarar vermemesi için alınabilecek tüm önlemleri alması gerektiği kanaatindeyiz.

b) Ürün Gözleme Yükümlüsü Kişiler

Üreticinin, ürün gözleme ile yükümlü tutulacağında şüphe yoktur. Zaten aslolan bir ürünü üretilip onu piyasaya sunan üreticinin sorumlu tutulmasıdır.

Üretici üretim sürecini elinde tutmakta olup, ayıpsız olduğunu garanti etmek zorundadır³³. Ürün gözleme yükümlülüğü birincil olarak nihai ürün

30 TAMME, s. 41.

31 KULLMANN, Hans Joseph-PFISTER, Bernhard, *Produzentenhaftung, ergaenzbare Handbuch zur gesamten Produkthaftpflicht für die juristische Praxis*, Berlin 1980, Kza 1520, s. 43; TAMME, s. 42.

32 TAMME, s. 42.

33 ROETHLISBERGER, s. 47.

üreticisine düşmektedir. Ürünü piyasaya süren, müşterilerle temas kuran kişi odur. Ancak nihai ürün üreticisinin bu yükümlülüğü kısmi ürün ya da hammadde üreticisinin kendi ürününe ilişkin ortaya çıkan zararlardan dolayı sorumluluğunu ve ürün gözleme yükümlülüğünü ortadan kaldırmamaktadır³⁴.

Üretici olmamakla birlikte, bir ürüne ismini, markasını veya başkaca ayırt edici bir işareti koymak suretiyle kendisini üretici olarak tanıtan kişi de üretici gibi değerlendirilir ve ürün gözleme yükümlülüğü bakımından o da yükümlü tutulur³⁵. Bu tarz bir davranış sergileyen kişi dışa karşı sanki üreticiymiş gibi bir objektif görünüş yaratmış olur ve üreticinin yükümlülüklerini üstlenmiş olur³⁶.

4703 sayılı “Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun”un m.5/f. 7 hükmünde üreticinin sorumlulukları ifade edilmiş, 9. fıkrada ise, “*Dağıtıcı³⁷, faaliyetleri çerçevesinde, ürünlerin taşıdığı riskler ve bu risklerden korunmak için alınması gereken önlemler hakkında ilgililere bilgi verir. Üreticinin tespit edilemediği durumlarda yetkili kuruluşça belirlenecek süre içinde üreticinin veya malı tedarik ettiği kişinin kimliğini bildirmeyen dağıtıcı üretici sayılır*” denilmiştir. 4703 sayılı Kanun ile dağıtıcıya getirilen bu yükümlülükler onu ürün gözleme yükümlüsü yapmaktadır. Özellikle üreticinin kim olduğunun tespit edilemediği ve dağıtıcının da malı tedarik ettiği kişinin kimliğini bildirmemesi durumunda üretici yerine geçmesi durumu, onu mutlak surette ürün gözleme yükümlüsü de yapacaktır.

Ürünün bizzat üreticisi olmayıp, ürünü ithal eden kişi de ürün gözleme yükümlüsü olarak görülmelidir. Bu 4703 sayılı Kanun anlamında ithalatçının da üretici olarak görülmesinin doğal sonucudur³⁸. Alman Hukukunda, PrHG

³⁴ ROETHLISBERGER, s. 47.

³⁵ ROETHLISBERGER, s. 48.

³⁶ DIETRICH, Martin, Produktbeobachtungspflicht und Schadensverhütungspflicht der Produzenten, Frankfurt am Main, 1994, s. 60.

³⁷ “Ürünün tedarik zincirinde yer alan ve faaliyetleri ürünün güvenliğine ilişkin özelliklerini etkilemeyen gerçek veya tüzel kişi” dağıtıcıdır (4703 sayılı Kanun m.3/h).

³⁸ “Bir ürünü üreten, imal eden, ıslah eden veya ürüne adını, ticari markasını veya ayırt edici işaretini koymak suretiyle kendisini üretici olarak tanıtan gerçek veya tüzel kişiyi; üretimin Türkiye dışında olması halinde, üretici tarafından yetkilendirilen temsilciyi ve/veya ithalatçıyı; ayrıca ürünün tedarik zincirinde yer alan ve faaliyetleri ürün güvenli-

§ 4 (2) hükmüne göre, bir kazanç elde etme amacıyla satış, kiralama, leasing yapmak veya başka bir sürüm yoluyla, Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşmasının yer bakımından kapsamında olan bir ülkeye ithal eden kişi de üretici sayılır.

Ürünü satan satıcıların ürün gözleme yükümlülüğü bulunmamaktadır³⁹. Ürün gözleme yükümlülüğü asli olarak bir ürünü piyasaya sunan üreticinin yükümlülüğüdür. Bazı durumlarda üretici olmamakla birlikte, ürünle olan ilgisi nedeniyle üretici gibi sorumlu tutulan kişiler mevcuttur. Bunlar yukarıda açıklandığı şekilde ithalatçılar ve/veya üretici gibi görülen kişilerdir. Bu hallerin dışında sadece ürünü satıyor olmaktan ötürü, satıcılara da ürün gözleme yükümlülüğü yüklenemez. Avusturya Yüksek Mahkemesi bir kararında prensip olarak, satıcının ürün gözleme yükümlülüğü bulunmamakla birlikte, istisnai olarak satıcının üretici tarafından alıcıya danışmanlık ve aydınlatmada bulunmakla görevlendirilmiş olması durumunda, satıcının da bilim ve teknikteki gelişmeleri takip etmesi gerektiğini ifade etmiştir⁴⁰.

Frankfurt Eyalet Yüksek Federal Mahkemesi önüne gelen bir olayda, davalı üretici tarafından üretilmeyen ve onun tarafından piyasaya sürülmeyen, fakat onun ürünü üzerinden (somut olayda biberon) tüketiciler tarafından alınan içecekleri (başka ürünü) de kapsayacak şekilde ürün gözleme yükümlülüğünün genişletilmesini kabul etmemiştir⁴¹.

Ürün gözleme yükümlüsü olma bakımından üreticinin küçük, orta veya büyük ölçekli işletme olması arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Küçük ölçekli işletmelerin ürün gözleme yükümlülüğünün belirli bir maliyet gerektiriyor olması nedeniyle, bu yükümlülüklerini yerine getirmedikleri

ğine ilişkin özellikleri etkileyen gerçek ve tüzel kişi” demek suretiyle 4703 sayılı Kanununun 3/g maddesinde ithalatçı “üretici” sayılmıştır.

39 OLG Koblenz, Urteil vom 03.11.2005, Aktenzeichen 2 U 1487/04 (<http://www.juraforum.de/urteile/urteil/olg-koblenz-urteil-vom-03-11-2005-az-2-u-148704.html>).

40 [http://verbraucherrecht.at/development/typo/test/index.php?id=49&no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=422&cHash=300a4289f4](http://verbraucherrecht.at/development/typo/test/index.php?id=49&no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=422&cHash=300a4289f4)

41 OLG Frankfurt a.M., Urteil vom 7. 3. 1997 - 10 U 25-96 (NJW-RR 1999, Heft 1, s. 26). Somut olayda plastik biberonda bir başka üreticinin ürettiği rezene çayının kullanımı nedeniyle, bebekte diş çürümesi gerçekleşmişti. Davacı rezene çayı üreticisinin yanısıra biberon üreticisini de dava etmişti.

görülmetedir⁴². Küçük ölçekli işletmeye sahip üreticinin bu yükümlülüğün yerine getirilmesinin maliyetli olması gerekçesine sığınması onu sorumluluktan kurtaramaz.

c) Ürün Gözleme Yükümlülüğünün Başlangıcı ve Süresi

Ürün gözleme yükümlülüğünün varlığı bazı zarar verici hadiselerin ortaya çıkması koşuluna bağlı değildir⁴³. Bir ürün her şeyden önce güvenlik bakımından bilim ve tekniğin gereklerine uygun olmalıdır⁴⁴. Üretici, bir üçüncü kişinin bir üründen bekleyebileceği haklı güvenlik beklentilerini yerine getirmek zorundadır⁴⁵. Ürün gözleme yükümlülüğü üreticinin bu asli yükümlülüğünün devamı olarak anlaşılmalıdır⁴⁶.

Ürün gözleme yükümlülüğü ilk üretim ile başlar. Piyasaya sürülen ürünlere ilişkin olarak zarar hadiselerinin ortaya çıkması bu yükümlülüğün başlangıcı bakımından önemli değildir⁴⁷.

4703 sayılı “Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun”un m.5/f. 7 hükmü ile üretici, “ürünün öngörülen kullanım süresi içinde, yeterli uyarı olmaksızın fark edilemeyecek nitelikteki riskleri hakkında tüketicilere gerekli bilgiyi sağlamak”, “gerektiğinde piyasaya arz edilmiş ürünlerden numuneler alarak test etmek” le yükümlü tutulmuştur. Özellikle ürünün öngörülen kullanım süresi içinde yeterli uyarı olmaksızın fark edilemeyecek nitelikteki riskler hakkında tüketicilere gerekli bilginin sağlanması, üreticinin aktif olarak daha ürün piyasaya çıkar çıkmaz ürünü takip etmesini zorunlu kılmaktadır. Ürün kullanıcıları ile buluştuğunda gerçek anlamda güvenli olup olmadığı ortaya çıkacaktır.

Üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünün ne kadar bir süre devam edeceği de önem arz etmektedir.

42 Bu yönde bkz. SPINDLER, Gerald Beck'scher Online-Kommentar Hrsg: Bamberger/Roth, BeckOK BGB § 823, Rn 511.

43 TAMME, s. 44.

44 ROETSLISBERGER, s. 51.

45 HESS, Hans-Joachim, Kommentar zum Produkthaftungsgesetz (PrHG), 2. Aufl., Bern 1996, Art. 4, N. 4.

46 DIETRICH, s. 115.

47 DIETRICH, s. 115.

4703 sayılı “Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun hükümleri incelendiğinde bu konuda herhangi bir süre sınırlanmasına yer verilmediği görülmektedir. Buna karşın 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun m.4/f. 4 hükmü “Bu talepler zarara sebep olan malın piyasaya sürüldüğü günden başlayarak on yıl sonra ortadan kalkar”; “Hakdüşümü” başlıklı “Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik” m. 10 hükmü, “Ayıplı malın neden olduğu her türlü zararlara karşı tazminat talepleri, zarara sebep olan malın piyasaya sürüldüğü günden başlayarak on yıl içinde yapılabilir” şeklindedir. Üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünü yerine getirmemesi nedeniyle oluşan zararın, ürünün piyasaya sürülmesinden itibaren işleyecek on yıllık sürenin geçmesinden sonra meydana gelmesi durumunda, üreticiye karşı herhangi bir tazminat talebinde bulunulamayacağından ürün gözleme yükümlülüğünün de bu süre ile sınırlı olacağı düşünülebilir. Aksinin kabulü, ihlali halinde herhangi bir yaptırım olmayan bir yükümlülük ihdası anlamına gelecektir. 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’da düzenlenen bu 10 yıllık sürenin hukuki niteliği zamanaşımı süresi olmayıp, hak düşümü süresidir⁴⁸. Bu hak düşümü süresi Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun’un kapsamına giren durumlarda uygulanabilir. Bunun dışında sözleşmeye dayalı sorumluluk ya da Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun kapsamına girmeyen diğer sorumluluk sebepleri söz konusu olduğunda bu 10 yıllık hak düşümü süresi uygulanmaz. Böylesi durumlarda BK.m.60’daki 10 yıllık zamanaşımı süresi uygulanır⁴⁹ 50. Hukukumuzda Avrupa Birliği ülke-

48 KIRCA, Çiğdem, Ürün Sorumluluğu, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü (T. İş Bankası A.Ş. Vakfı), Ankara 2007, s.248 vd.; HAVUTÇU, s 134; ASLAN, s. 249. Yazar, hak düşümü süresinin refakat eden zararla ilgili olduğunu ifade etmektedir (s. 249). ZEVLİLER/AYDOĞDU, bu 10 yıllık süreyi dava zamanaşımının üst sınırı olarak görmekte ve düzenlemeyi eleştirmektedir. Yazarlara göre, bu düzenleme isabetsiz olup, böyle bir süre öngörülmemeli idi. Yazarlar genel hükümlere göre sözleşmenin kurulmasından itibaren geçerli olan MK.m.125’teki 10 yıllık sürenin daha uygun olduğunu ifade etmektedirler (ZEVLİLER, Aydın/AYDOĞDU, Murat, Tüketicinin Korunması Hukuku, Tümüyle Yenilenmiş 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2004, s. 148.

49 KIRCA, s. 248. BK.m.60’da düzenlenen 10 yıllık zamanaşımı süresi, zarar doğuran haksız fiilin meydana geldiği andan itibaren işlemeye başlar. Üreticinin sorumluluğuna ilişkin hak düşümü süresi ise, herhangi bir zarar verici olayın varlığına bağlı olmaksızın ürünün piyasaya sürülmesinde itibaren kendiliğinden işlemeye başlar. Zamanaşımı süresi söz konusu olduğunda, Borçlar Kanununda zamanaşımını durduran ya da kesen sebepler uygulama alanı bulabilirken, hak düşümü süresi bakımından böyle bir durum söz konusu değildir. Yönerge’de 11. maddede, sorumluluk davası açılması durumunda bu sürenin duracağı düzenlenmiş olmakla birlikte, hukukumuz bakımından bu tarz herhangi bir dü-

lerindeki gibi ürün sorumluluğuna has özel bir yasa bulunmadığı için bu sonuca varmak kaçınılmazdır. TKHK bir tarafının tüketici olduğu sözleşmeler hakkında uygulanabileceğinden dolayı, tüketici işlemi olmayan sözleşmelerde TKHK hükümlerinin uygulanması mümkün değildir. De lege feranda tüketici işlemi olmayan hallerde de 10 yıllık hak düşümü süresinin uygulanması gerektiğini düşünmekle birlikte, bunun de lege lata mümkün olmadığı kanaatindeyiz.

Üreticinin sorumluluğunun devam edeceği bu süre ürünün piyasaya sürülmesinden itibaren başlar. Bir serinin hatalı olması durumunda bu süre tüm seri için aynı anda başlamaz. Hatalı seriye dâhil her bir parça için, onun piyasaya sürülmesi tarihi esas alınmak suretiyle hak düşümü süresi hesaplanır⁵¹.

Alman Hukukunda da PrHG § 13'teki 10 yıllık zamanaşımı süresi baz alınarak üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünün de ürünün piyasaya sürülmesinden sonra on yılın geçmesi ile ortadan kalkacağı fikri savunulmuştur⁵². Buna karşın Alman Hukukunda aktif ve pasif ürün gözleme yükümlülüğü bakımından ayırım yapıldığı, ürün piyasada tutunduğu (güvenilir bulunduğu) takdirde aktif ürün gözleme yükümlülüğünün yumuşayacağı, normal ürün ömrü dolduğunda (son serinin piyasaya sürülmesinden itibaren) sona ereceği, buna karşın pasif ürün gözleme yükümlülüğünün BGB § 852 gereğince ürünün piyasaya çıkmasından itibaren 30 yıl devam edeceği görüşü de mevcuttur⁵³. Son olarak ürün gözleme yükümlülüğünü hiçbir şekilde zamanaşımı süresine bağlı görmeyen, ürünün normal ömrü ile bir tutan görüş de savunulmaktadır⁵⁴.

zenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle hukukumuz bakımından, sorumluluk davası açılmış olsa dahi hak düşümü süresi durmayacaktır.

50 Doğrudan hak düşürücü süre-zamanaşımı süresi tartışmasına girilmemekle birlikte, üreticinin sorumluluğunun haksız fiil hükümlerine tabi olduğu ve BK.m.60'daki sürelerin uygulanacağına dair Yargıtay kararı için bkz. Yarg. 4.HD. 11.04.2000 T., 2000/517 E.-2000/3348 K. sayılı ilamı (www.kazanci.com.tr).

51 TASCHNER, Hans Cladius/FRIETSCH, Erwin, Produkthaftungsgesetz und EG Produkthaftungsrichtlinie, 2. Aufl., München 1990, Art. 11, N.4; KIRCA, s. 249.

52 DIETRICH, s. 120.

53 MOLITORIS, Michael, Praktische Erfahrungen und rechtliche Überlegungen, zur Produktbeobachtungspflicht, in PHi 2000, s. 33 vd., s. 34.

54 KLINGER, Max, Die Produktbeobachtungspflicht bezüglich Fremdzubehörteilen, Tübingen 1998, s. 46 vd.

Hak düşümü süresi sadece nihai ürün üreticisini ilgilendiren bir husus değildir. Her bir üretici (hammadde, ara mal üreticisi ve üretici sayılan kişiler) kendisi bakımından piyasaya malın piyasaya sürülmesi anından itibaren, yani ürününün kendi hâkimiyet alanından çıkmasından itibaren işlemeye başlar⁵⁵.

d) Ürün Gözleme Yükümlülüğünün Ürün Maddesi Bakımdan Konusu

Üretici, bir üründe kullanılmış bulunan tüm parçaları kendisi üretmemiş olabilir. Örneğin bir otomobil yüzlerce parçadan oluşur. Teorik olarak tüm parçaları aynı üreticinin üretmesi mümkün olmakla birlikte, gerek ekonomik nedenlerle, gerekse farklı parçalara ilişkin uzmanlaşma gerekçeleriyle, farklı üreticilerin parçalarından yararlandığı sıkça görülmektedir.

Farklı üreticilerden tedarik edilen parçaların kullanıldığı ürünlerde, nihai üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünün kapsamı nasıl belirlenmelidir? Onun bu yükümlülüğü sadece kendi ürettiği kısımlarla mı sınırlı olacaktır yoksa -parçaların kendisi tarafından mı üretildiği ya da üçüncü kişilerden tedarik edilerek mi nihai üründe kullanıldığına bakılmaksızın- ürünün bütünü üzerinde mi gözleme faaliyetinde bulunacaktır?

Üçüncü şahıstan tedarik edilen parçanın hatalı olması nedeniyle nihai ürünün bir zarara yol açması durumunda, tedarik edilen parçanın üreticisinin sorumluluğu tartışmasıdır. Tedarik edilen parçanın üreticisi ürününü gözlemekle yükümlüdür. Onun bu yükümlülüğü nihai ürünün üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Unutulmamalıdır ki, zarara yol açan tedarik edilen parça nihai üründe kullanılmak ve genel kullanıma sunulmuş olmakla zarara yol açmıştır. Nihai üründe kullanılmadığı sürece tek başına zarar doğurması mümkün değildir. Bu da nihai ürün üreticisini bu sorumluluğa ortak kılmaktadır. Güvenlik açığının nihai ürün üretici tarafından fark edilebilir olup olmadığı da bu sorumluluk açısından önemli değildir. Çünkü güvenlik yükümlülüğüne ilişkin olarak, tehlikeye bilinçli olarak neden olunup olunmadığına bakılmamaktadır⁵⁶. Bunun yanı sıra nihai üretici tedarik edilen parçanın yarattığı tehlikeye vakıf olma bakımından daha avantajlı konumdadır. Nihai üretici ürünü piyasaya sürdükten sonra, dağıtım ağı,

⁵⁵ KIRCA, s. 249.

⁵⁶ BGH VersR 60, 1095.

müşteri hizmetleri servisi, anlaşmalı servisler yardımıyla ya da doğrudan kendisine yöneltilen güvenliğin korunmasına dair tüketici bildirimleri ile bütün olarak ürün hakkında bilgilendirilmiş olmaktadır. Tedarikçi bu tarz bilgilere ulaşabilecek durumda değildir⁵⁷. Bu bakımdan değerlendirildiğinde nihai ürün üreticisinin tedarikçiye kıyasla çok daha avantajlı konumda olduğu kendiliğinden anlaşılabilir. Tüm bu hususlar dikkate alınarak, nihai ürün üreticisinin, ürün gözleme yükümlülüğü nihai üründe kullanılan üçüncü şahıslardan tedarik edilen parçaları da kapsayacak şekilde değerlendirilmelidir.

Ürün gözleme yükümlülüğü bakımından değerlendirilmesi gerekli bir başka husus, nihai ürünle başka ürünün birleştirilmesi halidir.

Bir ürün kendi başına herhangi bir tehlike arz etmeyebilir. Ancak kullanıcıların daha sonra ürün üzerinde değişiklik yaparak bir başka üreticinin parçalarını kullanması ve sonradan monte edilen bu parçanın ürünün güvenliğini olumsuz yönde etkilemesi halinde, üretici doğrudan kendisinden kaynaklanmayan bu durumdan dolayı da sorumlu tutulabilecek midir? Üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünü kendi iradesi dışında kendi ürünü ile birleşen parçaları da kapsamalı mıdır?

Almanya'da Federal Mahkeme bir kararında üreticinin, başka bir üreticinin ürününün kendi ürünü ile birleştirilmesinden dolayı ortaya çıkabilecek tehlikeleri vaktinde ortaya çıkarabilmek ve önleyebilmekle yükümlü olduğuna hükmetmiştir^{58 59}. Ürünün bir başka ürünle birleştirilmesinde daha çok

⁵⁷ TAMME, s. 45.

⁵⁸ BGH NJW 1987 1009-1012. Bu olayda, davacılar müteveffa oğullarının 19 Temmuz 1978 günü kuru bir havada 140-150 km/h hızla otobanda üretici (H) tarafından üretilen motosikleti ile seyredirken hafif meyilli sağa doğru virajı geçerken makinenin herhangi bir üçüncü kişinin dahil olmaksızın fırladığını ve yandan orta refüje çaptığını, sürücünün motordan düşerek kafasını refüjün istinat parçasına çarptığını, kafatasının kırıldığını ve olay yerinde öldüğünü belirterek tazminat talebinde bulunmuşlardı. Motosiklet ilk olarak 14 Nisan 1976 tarihinde trafiğe çıkarılmıştı. Müteveffa bu motosikleti ikinci el olarak satın almıştı. Motosikletin önceki maliki (K) firması tarafından üretilmiş kafa karencisi bu motosiklete takılmıştı. Bu tarz bir kafa karencisi motosikletin üretildiği 1976 yılında mevcut değildi. ADAC temsilcileri tarafından davalılara bir film izlettirildi. Bu filmde bu kafa karencisinin yüksek hızlarda motosikletin dengesini zayıflattığı gösterilmişti. Ancak bu denemelerde kontrol edilemeyen tehlikeli sürüş durumları ortaya çıkmamıştı. Davacının oğlunun öldüğü günden önceki gün, motorun dağıtıcısı kendisine gelen şikayetler üzerine, motora yapılan çeşitli ilavelerde bu tarz denge sorunları yaşandığını tespit etmiş ve bu model motor sürücülerine bizzat mektup yazmıştı. Bu mektup davacıların müteveffa oğullarına ulaşmadan bu kaza gerçekleşmişti. Davacılar kazaya yapım-bileşim hatasının

aksesuar kullanımı söz konusudur⁶⁰. Federal mahkemeye göre, üretici aksesuarlara ilişkin kendisinin vakıf olduğu tehlikeleri, aksesuarın tedarikçisine bildirmek ve onu ürünün yapısında (Konstruktion) değişikliğe zorlamakla yükümlüdür⁶¹. Hatta Federal Mahkeme bir adım daha ileri giderek, vücut bütünlüğü ve can güvenliği tehlikesi söz konusu olduğunda üreticinin aksesuarı bizzat tehlikesiz yapıya kavuşturacak şekilde tasarlayarak aksesuar tedarikçisini aksesuar üzerinde değişiklik yapmaya sevk etmesi gerektiğine hükmetmiştir. Ancak Federal Mahkeme kararında parçaların üretiminin de bizzat üretici tarafından yapılmasının beklenemeyeceğini belirtmiştir⁶².

Nihai ürünün bir başka ürünle birleştirilmesinden dolayı ürün gözleme yükümlülüğüne ilişkin Federal Mahkemenin uygulaması lehinde ve aleyhinde görüşler savunulmuştur⁶³. Üreticinin zaten ürünü gözlemek zorunda olması gerekçesiyle, ürün gözleme yükümlülüğünün aksesuarlara ya da birleşim (Kombination) tehlikelerini de kapsayacak şekilde genel tarzda genişletilemeyeceği, üreticinin prensip itibarıyla üçüncü kişiler tarafından tehlikenin artırılmasından değil, bizzat kendi yarattığı tehlikelerden dolayı sorumlu

neden olduğunu ileri sürmüşlerdi. Ayrıca kafa karenağı nedeniyle kazanın olması durumunda da davalıların ürün gözleme yükümlülüğü çerçevesinde vaktinde uyarı yapmamış olmaları nedeniyle gene de sorumlu olacaklarını ileri sürmüşlerdi. Dava her iki ön mertebe reddedilmişti. Federal Mahkeme bu kararında ürünü gözetleme yükümlülüğünün sadece kendi ürettiği ürünle sınırlı kalmayacağını, başka bir üreticinin ürününün kendi ürünü ile birleştirilmesinden dolayı ortaya çıkabilecek tehlikeleri vaktinde ortaya çıkarmak ve önlemekle yükümlü olduğunu içtihat etmiştir. Federal Mahkeme bu kararında ilaçlara ilişkin ürün gözleme yükümlülüğünün yasal olarak düzenlenmiş olmasını gerekçeleri arasında göstermiştir. İlaç üreticileri prospektüslerde 1 Şubat 1987'den itibaren emre amade bulundurulmak zorunda olan uzman bilgilerinde başka malzemelerle (ilaçlarla) değişen etkiler hakkında bilgi vermekle yükümlü tutulmuştur (§ 11 Abs. 1 Nr. 7 ve § 11 a Abs. 1 Nr. 7 AMG). Gene tıbbi cihaz üreticisi § 4 Abs. 1 MedGV gereğince, cihazın başkaca cihazlarla birlikte kullanımı için gerekli verilere kullanım kılavuzunda yer vermekle yükümlüdür. Bu da ürünün diğer cihazlarla kullanılması durumunda olabilecekleri tespit bakımından ürün gözleme yükümlülüğü anlamına gelecektir. Federal Mahkemeye göre, diğer ürünlerin üreticileri de prensip itibarıyla bu tarz bir ürün gözleme yükümlülüğünden azat edilmemişlerdir. Motorlu taşıt üreticileri için de aynısı geçerlidir.

59 Federal Mahkemenin bu kararına öğretilde olumlu-olumsuz tepkiler gelmiştir. Bu kararın değerlendirmeleri için bkz. TAMME, s. 47 vd.

60 KNOERCHEN, Andre, Deliktische Rückrufpflicht und Versicherung von Rückrufkosten, s. 6 (http://www.uni-saarland.de/fak1/fr12/csle/publications/2003-10_rueckruf.pdf)

61 BGH NJW 1994, 3349.

62 BGH NJW 1994, 3349, 3350.

63 Bu görüşler için bkz. TAMME, s. 47.

tutulabileceği ifade edilmiştir⁶⁴. Her halde üreticinin ürünü kullananları sadece kendisi tarafından serbest bırakılan, sakıncasız olarak nitelenen aksesuarların tehlikesiz olarak kullanılabilmesi ve yetkili olmayan aksesuar kullanımının riskinin kullanıcının üzerinde gerçekleşeceği hususunda uyarı yapmasının yeterli görülmesi gerektiği belirtilmektedir⁶⁵. Ancak bu görüşe göre de, üreticinin aksesuar parçaları için bizzat ürün üzerinde arabirim koymuş olması ya da üreticinin esas itibarıyla baştan hesaba katması gereken genel kullanıma has aksesuar söz konusu ise durum farklı olacaktır⁶⁶.

Alman Federal Mahkemesi bir başka kararında üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünü kendi ürünü ile rekabet halinde bulunan ürünü üreten en önemli rakipleri de kapsayacak şekilde genişletmiştir⁶⁷. Federal mahkeme bu kararında üreticinin sadece kendi ürün gözleme yükümlülüğünü yerine getirmekle sorumluluktan kurtulamayacağını, faaliyet gösterdikleri alandaki teknik gelişmeler kendi işletmesinde sürekli takip edilecek şekilde, organizasyon tedbirleri almakla yükümlü olduğunu, bu bağlamda sektördeki en önemli rakipleri gözlemesi gerektiğini içtihat etmiştir⁶⁸.

e) Ürün Gözleme yükümlülüğünün İçeriği ve Kapsamı

aa) Ürünün Piyasaya Sürülmesinden Önce

Ürün gözleme yükümlülüğü piyasaya sürülen ürünlerin güvenlik bakımından takibine ilişkin olmakla birlikte, üreticinin yükümlülüğü sadece ürün piyasaya çıktıktan sonra başlamaz. Aksine daha ürün piyasaya sürülmeden

⁶⁴ SPINDLER, N. 513.

⁶⁵ SPINDLER, N. 513.

⁶⁶ SPINDLER, N. 513.

⁶⁷ BGH VersR 89, 1307 (1308 reSp). Bu kararda davacı davalı tarafından üretilen at kulübesinden dolayı yetiştirmiş olduğu yarış atının zarar görmesi nedeniyle davalıdan tazminat talep etmişti. Üretici keskin köşeli bir kulübe piyasaya sürmüştü. Nadiren gerçekleşebilecek bir şey olmuş ve at dikilirken kafasını keskin köşeye çarparak yaralanmıştı. Atın sahibi tedavi masraflarını ve atın satımında daha düşük fiyata satılmasından dolayı değer kaybını talep etmişti. Bilim ve teknolojinin durumuna göre bir yapı-bileşim hatası olmamasına rağmen, aynı ürünü üreten rakip işletmelerin yaptığı kulübeler incelendiğinde, üst kısmın U şeklinde daha güvenli imal edildiği görülmüştü.

⁶⁸ Somut olayda üretici rakip üreticileri izlemiş olsa idi, at kulübesinde revizyona gideceğinden dolayı kuvvetle muhtemel zarar verici hadise yaşanmayacaktı.

önce, organizasyon bakımından bazı yükümlülüklerin yerine getirilmesi gerekir.

İşletmenin organizasyonu üçüncü kişilerin zarar görme risklerinin mümkün olan en az ölçüde tutulmasını sağlayacak şekilde düzenlenmelidir⁶⁹. Net bir yetki düzenlemesi, personel arasında denetim boşluğu oluşturmaya görev dağılımı, tehlikeli durumlar için koruma tedbirlerine ilişkin yönerge ve personelin fazla çalıştırılmasına ve fazla yorulmasına meydan vermeyecek makul iş bölümü bu meyandadır⁷⁰.

Ürünün piyasaya sürülmesinden önce dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise, kalite güvencesinin sağlanmasıdır.

Kalite güvencesi bağlamında öncelikle teknik kuralların uygulanması en önemli husustur. Teknik kuralların uygulanması da tek başına yeterli olmayıp, yapılan üretimde giriş ve çıkış kontrollerinin yapılması gereklidir. Giriş kontrolleri ile hammadde ve kısmi ürünlerin kontrolü kastedilir. Hammaddenin ya da nihai üründe kullanılacak kısmi ürünün işleme girişinde gerekli kontrollerin yapılması durumunda, hatalı hammadde ya da kısmi ürün daha baştan ayıklanacak ve buna ilişkin riskler elenmiş olacaktır. Giriş kontrollerinin dışında ürünün piyasaya sürülmesinden önce de çıkış kontrollerinin yapılması gereklidir. Güvenli hammadde ya da kısmi ürün kullanılmış olması ürünün güvenli olduğu anlamına gelmez. Üretim sürecindeki bir hatadan dolayı ürün kullanıcılar bakımından zarar verici olabilir. Çıkış kontrollerinin yapılması sırasında da bu ürünlerin ayıklanması mümkündür.

Üretici, piyasaya sürmeden önce ürününü işaretlemek zorundadır. Ürünlerin tek tek işaretlenmesi ürünün takibi açısından özel önemi haizdir. Bir serinin hatalı çıkması durumunda, üretici tarafından kullanıcıların uyarılması ya da ürünlerin geri çağırılması için bu işaretleme özel önem arz edecektir⁷¹.

Üretici bilim ve tekniğin son durumunu mutlak surette takip etmek zorundadır. Piyasaya ürün süren üreticiler, ürettikleri ürünlerin bilim ve tekni-

⁶⁹ ROETHLISBERGER, s. 56.

⁷⁰ REY, Heinz, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 2. Auf., Zürich 1998, s. N. 940; BGE 110 II 465 ff.; ROETHLISBERGER, s. 56.

⁷¹ Her şeyden önce böylesi bir işaretleme hatalı olan ürünün hali hazırdaki zilyedinin bulunmasına ve muhtemel geri çağırma durumlarında üretici tarafından doğrudan kendisine bilgi verilmesini mümkün kılacaktır (REOTH LISBERGER, 56).

ğın gereklerine uygun olmasını sağlamak zorundadır. Bunun gerçekleşmesi de bilim ve tekniğin güncel olarak takip edilmesine bağlıdır. Üretildiği zaman bilim ve tekniğin gereklerine uygun olan bir ürünün, daha sonra bilim ve tekniğin ulaştığı düzeyle daha güvenli hale getirilmesi başlı başına o üründen dolayı üreticiyi sorumlu kılmamakla birlikte, bu gelişmelerin varlığına rağmen artık eski tekniği kullanmak üreticinin sorumluluğunu doğurabilecektir. Özellikle bir ürünlerdeki herhangi bir tehlike riskinin, bilim ve teknikteki gelişmelerle ortadan kaldırılmış olmasına rağmen üreticinin bu yeniliği takip etmemesi ürün gözleme yükümlülüğüne aykırılık sayılır ve bu sebeple oluşacak zararlardan dolayı onun sorumluluğuna gidilebilir.

Kalite güvence sisteminin kurulması da üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünü ifa bakımından bir ispat aracı olarak kullanılabilir. ISO 9001 vs. norm sistemleri işletmeye özgü kalite güvencesi sağlanması için bir sistem kurulmasına yaramaktadır. Bu sistemde iş akışları, görev tanımları, prosedürler, talimatlar vs. ayrıntılı olarak düzenlenmekte, tüm üretim süreci ve üretim sonrası süreç prosedürlere bağlanmaktadır.

Kalite güvence sistemi ile oluşturulan dokümantasyon üreticinin sorumluluğuna ilişkin davaları etkilemeye müsaittir. Kalite güvence sistemi ile iş akışları şeffaf olmaktadır. Bir yandan hatalar ortaya çıkarılmakta, öte yandan üretici kusursuz bir organizasyon vasıtasıyla organizasyon hatasından kendisini kurtarmaktadır. Örneğin, uyarı ya da geri çağırma yükümlülüğünün yerine getirilmediği ileri sürüldüğünde, üretici dokümanları çıkararak bu iddiayı çürütebilir⁷².

bb) Ürünün Piyasaya Sürülmesinden Sonra

Üretici piyasaya sürdüğü ürünün tehlike arz etmemesi için ürünü piyasada takip edecek ve bu yükümlülüğünü ifa çerçevesinde gerekli tedbirleri alacaktır.

Öncelikle her türlü olayda bu yükümlülüğün ifasını karşılayabilecek tarzda genel geçer tedbirlerden bahsedilmesi mümkün değildir.

Ürün gözleme yükümlülüğü kapsamında hangi tedbirlerin alınması gerektiği hususu somut olayın özelliklerine bağlıdır⁷³.

⁷² ROETHLISBERGER, s. 62-63.

⁷³ KULLMANN/PFISTER, Kza. 1520, s. 45.

Üretici ürünün fiilen güvenli olmasını sağlamak zorundadır. O, ürettiği ürünün muhtemel güvenlik riskleri hakkında kendisinin bilgilendirilmesini sağlamak zorundadır⁷⁴. Üretici, kendi ürünlerinin bulunduğu piyasadaki bilgileri toplayıp, merkezi bir yerde değerlendirmeye almak suretiyle gerekli bilgileri sağlayabilir⁷⁵ ⁷⁶. Bu bağlamda kayıt sistemi ile bilgi edinilmesi mümkündür⁷⁷. Telefonla müşteri şikâyetleri hattı kurulması, E-Posta ile müşterilerden şikâyetlerin kabulü, yetkili servislere gelen ürünün güvenliğine ilişkin şikâyetlerin kendisine aktarılmasının sağlanması vs. yoluyla üretici ürününe ilişkin güvenlik zafiyetleri hakkında bilgi edinebilir. Bu tarz bir kayıt sisteminin oluşturulmaması üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünü ihlal ettiği şeklinde yorumlanmalıdır.

Arıza kaydı verilerek yetkili servislerce müdahale edilen, onarılan ürünlere ilişkin kayıtların tasnif edilerek incelenmesi de bu anlamda faydalı olacaktır. Özellikle, ürün onarımlarında en çok kullanılan yedek parçalar bir kanaat verecektir⁷⁸. Örneğin bir otomobilin aracın fren aksamı sıkça değiştirilmiş ise, yedek parça değişim oranlarının incelenmesi halinde, aracın fren aksamında bir güvenlik sorunu yaşandığı fark edilebilir ve sorunun çözümü için gerekli çalışmalar başlatılabilir.

74 BORER, Peter, *Produktehaftung: Der Fehlerbegriff nach deutschem, amerikanischem und europäischem Recht*, Bern und Stuttgart 1986, s. 63.

75 ROETHLISBERGER, s. 63. Bu görev ekseriya toplam kalite yönetimi bölümü tarafından yerine getirilir (s. 63).

76 Alman hukukunda bir olayda, bitki koruma ilaçları satan bir üretici, ürün gözleme yükümlülüğünü ihlal ettiği yönündeki isnat karşısında kendi bildirim kayıt sistemine dayanarak sorumluluktan kurtulmuştur (OLG Frankfurt am Main 19.03.1996 tarihli kararı, VersR 1998, 61).

77 TAMME, s. 52.

78 HOLLMANN, Hermann, BR Deutschland: *Produktbeobachtungs- Prüfungs- und Warnpflichten für Kraftfahrzeuge und Zubehör*, PHI 90, s. 39–53, s. 39, Sp. 3, (TAMME, s. 52'den naklen). Özellikle, ürünün piyasaya sürülmesinden sonra zaman geçtikçe, müşteriler tarafından yapılan arıza bildirimleri de azalmaktadır. Bunda müşterinin bildirim yapmasında menfaatinin azalması etkili olmaktadır. Bilhassa, garanti süresinin dolmasından sonra müşterilerden gelen bilgi akışında azalma olur. İşte bu hallerde üretici başka bilgi kaynaklarına başvurmalıdır. Burada ürün onarımında kullanılmış yedek parçalar, işletme içi ya da özel servislere yapılan bildirimler araştırılmalıdır. Ayrıca gazete haberleri, uzmanlık konusu yayınlar, mesleki konferanslar, üçüncü kişiler tarafından yapılan testler de takip edilmelidir (FOERSTE, Ulrich, *Deliktische Haftung*, in: Graf von Westfalen Friedrich (Hrsg), *Produkthaftungshandbuch*, Bd. 1, 2. Aufl., München 1997, § 24, N. 294; ROETHLISBERGER, s. 64; LENZE, s. 118.

Üretici gerek müşterilerinden gelen şikayetleri, gerekse kendi yetkili servislerinden gelen hata kayıtlarını merkezi sistemde bir araya getirdikten sonra, global bir raporlama sistemi işletmelidir⁷⁹. Üretici, ancak böyle bir merkezi veri analiz sistemi oluşturması durumunda bir hatanın kapsamının farkına varabilir. Bu merkezi değerlendirme ile sadece münferit bir ürünün mü yoksa bir bütün olarak bir serinin mi hatalı olduğu ortaya çıkarılabilir. Üründeki hatanın türü ve kapsamı, gerekli hallerde üreticiye düşen tehlikeyi giderme yükümlülüklerinin kapsamının belirlenmesinde etkili olacaktır⁸⁰.

Ürünün değeri ve risk derecesi üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünün kapsamının belirlenmesinde önemli bir yer tutar.

Değeri düşük olan bir ürünle yüksek maliyetli olan ürünün ya da zarar verme ihtimali az olan bir ürünle, zarar verme riski daha yüksek olan ürünün aynı kefeye konulması doğru olmaz.

Gene piyasaya yeni sürülen bir ürün ile, yıllardır piyasada bulunan ürün de bir tutulamaz⁸¹. Piyasaya yeni sürülen ürün söz konusu olduğunda üreticinin aktif ürün gözleme yükümlülüğü daha yüksek olarak değerlendirilmelidir. Çünkü yeni yapımlarda geliştirme ve yapım aşamasında her türlü zarar verici tehlike riskinin ispatlı olarak ihtimal dışı bırakılacağı sürece testler yapılması üreticiden beklenemez⁸².

Üreticinin ürün gözleme yükümlülüğü, sadece bilim ve teknikteki gelişmelerin piyasaya sürülen üründe bir hata olduğunu ortaya çıkarması durumunda tedbir almakla sınırlı değildir. Ürünün gerek kullanıcılar tarafından, gerekse başkaca kişiler tarafından tehlike oluşturacak tarzda kullanılması durumunda, üretici bu tehlikeyi bertaraf etmek için de gerekli önlemleri almak zorundadır⁸³.

⁷⁹ ROETHLISBERGER, s. 64; HOLLIGER-HAGMANN, Eugenie Management der Produkthaftpflicht, Zürich 2001, s. 173 (ROETHLISBERGER, s. 64'den naklen).

⁸⁰ ROETHLISBERGER, s. 64.

⁸¹ Özellikle ürünün yeni bir imalat olması halinde, üreticinin ürün gözleme yükümlülüğü artar (ÖZTAN, s. 156).

⁸² SACK, Rolf, Produzentenhaftung und Produktbeobachtungspflicht, BB 85, 813-819, (814 reSp); TAMME, s. 54.

⁸³ Tek kullanımlık (geri dönüşsüz) cam ambalaj ürünlerinin (şişe) çöplüklerden toplanıp temizlenerek dolumcu firmalara satılması ve tek kullanımlık olmasına rağmen tekrar dolum yapıldığının öğrenilmesi üzerine, cam ambalaj üreticisi toplayıcılara ve onlardan

Tıbbi malzemeler alanında ürün gözleme yükümlülüğü özel bir önemi haizdir. Burada ürün gözleme yükümlülüğü daha sıklıdır. Burada sadece zarar verebilecek yan etkiler ve kullanım riskleri değil, aksine etkili olup olmadığına ilişkin olarak da ürün izlemeye alınmalıdır⁸⁴.

Üreticinin ürün gözleme yükümlülüğü sadece daha önce insanlar üzerinde denenmemiş ilaçlar veya yeni bir konstrüksiyona göre üretilmiş ürünler için değildir. İmalatçı ürünü başka bir hammadde kullanarak üretmeye başlamışsa, örneğin motorlu taşıtların teker lastiklerinde o ana kadar rayon kullanılmakta iken, naylon kullanmaya başlanmışsa ürün piyasaya sürüldükten sonra da ürün gözlenmek zorundadır⁸⁵.

Tehlike yarattığı tespit edilen piyasaya sürülmüş ürün henüz tüketicilerin eline geçmemiş, ara satıcı veya nihai satıcının elinde bulunuyorsa bunlar derhal geri alınmalıdır⁸⁶. Şayet ürün tüketicinin eline geçmiş ise, mümkün olan tüm tedbirler alınarak ürün tüketicin elinden alınmaya çalışılmalıdır.

tekrar kullanım amacıyla satın alan dolumculara karşı dava açmıştır. Bu davada davacı haksız rekabet ve marka hakkına tecavüz gerekçesiyle toplamanın engellemesini talep etmiştir. Davanın kısmen kabulü üzerine konu Yargıtay'a intikal etmiştir. Yargıtay 11. HD. kullanılmış cam kapların toplanıp tekrar piyasaya arz edilmesinin davacıların pazar payını daraltacağı ve dolayısıyla muhakkak zarara uğrayacaklarını, bunun TTK.m.57/10 hükmü kapsamına girdiğini, geri dönüşümsüz şişelerin atık kontrolü kapsamında belli bir yüzdesinin geri dönüşünün sağlanmak zorunda olması, tekrar toplanıp kullanılması durumunda bu kotaların tutturulmasının zorlaşacağı gerekçesiyle davacının dava açmakta hukuki menfaati olduğunu belirttiikten sonra, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'un 4. maddesi gereğince, bir defa kullanıma mahsus cam kapların tekrar kullanımı nedeniyle üretici ve pazarlamacı firmaların sorumlu tutulabileceği nazara alındığında, böyle bir dava açmakta davacının hukuki yararının bulunduğu ve davalı toplayıcı ile işbirliği halindeki dolumcuların eylemlerinin haksız rekabet teşkil ettiğine hükmetmiştir (Yarg. 11. HD. 01.05.2001 T., 2001/1828 E.-2001/3862 K. sayılı ilamı, www.kazanci.com.tr). Dava daha ziyade haksız rekabet eksenince ele alınmış olmakla birlikte, son kısmında TKHK.m.4 gereğince, bir defa kullanıma mahsus cam kapların tekrar kullanımı nedeniyle üretici ve pazarlamacı firmaların sorumlu tutulabileceğine vurgu yapmış olması konumuz bakımından önemlidir. Üretici, bu tarz kullanımları engellemek için davalar açtığını, girişimlerde bulunduğunu ispatlayarak, kendisini sorumluluktan kurtarabilecektir. Kullanıcılara zarar verebilecek tarzda kullanıma konu edildiğini görmesine rağmen gerekli önlemleri almayan üreticinin de sorumlu tutulması gerekir.

84 ROETHLISBERGER, s. 45. Yazar, bakterilerin arada direnci gelişebileceğinden özellikle antibiyotiklerin sürekli gözlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. (s. 46).

85 ÖZTAN, s. 157; BGH 28.07.1970, BB 1970, s. 1414, 1415.

86 BURKI, Frans, Produktshaftpflicht nach schweizerischem und deutschem Recht, Bern 1967, s. 122 (ÖZTAN, s. 160'dan naklen); BGE 31 II II 624; BGE 36 II 19; BGE 41 II 274.

Tüm bu hallerde tehlikenin gerçekleşme derecesinin ne olduğu göz önünde bulundurulmalıdır⁸⁷.

Üründe düzeltme yapılarak tehlike ortadan kaldırılabiliyorsa, üretici ürünü geri çağırmalı ve gerekli iyileştirmeleri yapmalıdır. Sorun yapısal bir hatadan kaynaklanmayıp, ürünün kullanım şekli tehlike arz ediyorsa gerekli duyurular yapıp tehlike bertaraf edilmelidir⁸⁸.

4- Ürün Gözleme Yükümlülüğüne Uyulmamasının Sonuçları

Üreticinin ürün gözleme yükümlülüğü üreticinin yükümlülüklerinden biri olmakla, üreticinin sorumluluğuna hâkim olan prensipler ve üreticinin yükümlülüklerini ihlal halinde uygulanacak olan yaptırımlar ürün gözleme yükümlülüğünün ihlali halinde de uygulama alanı bulacaktır.

Bu bağlamda zarara uğradığını ileri sürerek talepte bulunan kişi, öncelikle ürünün hatalı olduğunu ve bu hatanın bir zarara yol açtığını ispatla mükelleftir.

Üreticinin ürün gözleme yükümlülüğünü ihlal edip etmediğini ispat etmek, işin doğası gereği zarar görenin etki alanı dışında olduğundan, ondan üreticinin bu yükümlülüğünü yerine getirmediğini ispat etmesi beklenmemelidir. Daha ziyade üretici ürün gözleme yükümlülüğünü yerine getirdiğini, bilim ve teknolojiye ulaşılan düzeyin, piyasaya sürülmesinden sonra ürünün ayıplı olduğunun tespit edilmesine imkân tanınması halinde, bu ayıbın olası zararlı sonuçlarını, ortadan kaldırmak için azami çabayı sarf ettiğini bizzat kendi ispat etmelidir^{89 90}.

⁸⁷ BURKI, s. 122 (ÖZTAN, s. 160'dan naklen).

⁸⁸ Gerek ürünü geri çağırılmasında, gerekse uyarı ile tehliken bertaraf edilebileceği hallerde, tüketicilere nasıl ulaşılacağı hususu somut olayın özelliklerine bağlıdır. Sınırlı sayıda üretilmiş bir ürünün (örneğin özel üretim otomobil) alıcıları da belli ise, bu kişilere mektup yazılarak ulaşılması yeterli olabilir. Buna karşın çok sayıda üretilen ve alıcılarının kim olduklarını tespiti imkân vermeyen ürünler için mektupla ulaşmakta fiili imkânsızlık söz konusudur. Bu hallerde ilan yapılmak suretiyle alıcılara ulaşmak gerekir. Bu ilan somut olayın özellikleri dikkate alınarak gazete, televizyon, internet vs. bir ya da birden fazla medya araçlarından yararlanmak suretiyle gerçekleştirilebilir.

⁸⁹ “Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik” m.7’de üreticinin sorumluluktan kurtulma sebepleri maddeler halinde belirtilmiştir. Yönetmeliğin getirdiği sistemde sorumluluktan kurtulma sebeplerinin ispatı üreticiye yüklenmiştir. Ürün gözleme yükümlülüğünün yerine getirildiğinin üretici tarafından ispat edilmesi gerektiğinin kabulü, yönetmeliğin bu hükmü ile de uyumlu olacaktır.

Üreticinin sorumluluğunun uyarı yükümlülüğünün yerine getirilmemiş olması gerekçesine dayandırılması halinde, zarar gören kişi, üreticinin objektif harici durumlara binaen uyarıda bulunmakla yükümlü olduğunu ispat etmelidir⁹¹.

Üretici üründe daha sonra ortaya çıkan bir yapım-bileşim hatasını fark etmiş ve ürünü geri çağırması ise bu yükümlülüğünü yerine getirmiş olur. Üretici tarafından geri çağırılmasına rağmen, kullanıcının üreticinin bu geri çağırma davetini göz ardı etmesi ve bilahare üründe ortaya çıkan yapım hatasından dolayı bir zarara uğraması halinde, artık üretici geri çağırma işlemini gerçekleştirdiğini ispat ederek sorumluluktan kurtulabilir. Burada en azından üreticinin önceki kusurunu bastırarak derecede kullanıcının birlikte kusuru söz konusudur. Uyarı hatalarında bu daha sarihtir. Bir kullanım kılavuzunun ürün gözlemeye dayalı olarak hatalı olduğunun daha sonra ortaya çıkması üzerine, üretici kullanıcılara yeni kılavuz göndermiş olmasına rağmen, kullanıcının yeni kullanım kılavuzunu göz ardı etmesi durumunda kullanıcı üreticiye karşı herhangi bir talepte bulunamaz. Bu husus uygun düşüğü ölçüde fabrikasyon hatalar hakkında da geçerlidir⁹².

Ürün gözleme yükümlülüğünü yerine getirmemesi durumunda üretici, TKHK ve Yönetmelik hükümlerine göre gelişim riskini ileri sürerek kendisini sorumluluktan kurtaramaz. Kısmi ürün üreticisinin sorumluluğunda ise, kısmi ürün üreticisi, üründeki hatanın nihai malın tasarımı veya nihai ürünün üreticisinin talimatı sebebiyle meydana geldiğini kanıtlayarak kendisini sorumluluktan kurtaramaz (Yönetmelik m. 6/f. 4)⁹³ 94.

90 Ayıbın zararlı sonuçlarını ortadan kaldırmak için azami çabayı gösterdiğini ispat yükünün üreticiye düştüğü hususunda bkz. HAVUTÇU, s.148; ASLAN, s. 219.

91 WAGNER, Gerhard, Münchener Kommentar zum BGB, 4. Auflage 2004, BGB § 823 Schadensatzpflicht, N. 611.

92 MOLITORIS, Büchting, Beck'sches Rechtsanwaltsanhandbuch,9. Auflage 2007, C.14 Produkthaftung, N. 110.

93 HAVUTÇU, s. 146. Bu düzenlemenin eleştirisi ve bu konudaki tartışmalar için bkz. HAVUTÇU, s.147-148.

94 Bu yaptırımın yanı sıra üretici hakkında 4703 sayılı Kanununun 12 nci maddesinde belirtilen idari para cezaları da uygulanır.

SONUÇ

Bilim ve teknolojinin gereklerine uygun üretim yapmakla üreticinin sorumluluğu sona ermiş olmaz. Üretici ürünün piyasaya sunulmasından sonra da ürünü gözlemek, ürünün risk analizlerini yapmak ve tespit edilen riskleri bertaraf etmek zorundadır.

Üreticinin kendi araştırmaları, öğreti ve kongre vs. gibi mesleki organizasyonlar ile ulaşılan teknik ve bilimsel yenilikleri alması ve piyasaya sürdüğü ürünler daima güncel duruma uygun olacak şekilde, bu yenilikleri güncel üretim sürecinde göz önünde bulundurması ürünün aktif olarak gözlenmesidir.

Üreticinin piyasaya sürdüğü ürünleri izlemesi, gerekli hallerde tehlikenin bertaraf edilmesi için lüzumlu tedbirleri alması ürünün pasif gözlenmesidir. Müşterilerden gelen şikâyetler ürünün güvenlik açıklarının tespiti anlamında büyük önemi haizdir. Üretici, uygun birimler oluşturup kendisine gelen müşteri şikâyetlerini incelemelidir. Üretici sadece kurmuş olduğu birimler vasıtasıyla kendisine gelen şikâyetleri değerlendirerek yükümlülüğünü yerine getirdiğini ileri sürüp sorumluluktan kurtulamaz. Kendisine gelen şikâyetlerin değerlendirilmesi sonucunda ulaşılan sonuçların üretim sürecine yansıtılması gerekir.

Ürünün gözlenmesi sonucunda, ürünün kullanıcılar tarafından tehlike doğuracak şekilde hatalı kullanımı tespit edildiği takdirde, bu konuda da kullanıcılar uyarılmalıdır.

Üretici piyasaya sürdüğü üründeki tüm hatalara ilişkin olarak ürününü izlemek, ürünün gerek ürünü kullanan müşterilere ve gerekse üçüncü kişilere zarar vermemesi için alınabilecek tüm önlemleri almak zorundadır.

Ürünü gözlemekle yükümlü olan kişi ilk olarak onu üreten üreticidir. Bir ürüne ismini, markasını veya başkaca ayırt edici bir işareti koymak suretiyle kendisini üretici olarak tanıtan kişi de üretici gibi değerlendirilir ve ürün gözleme yükümlülüğü bakımından o da yükümlü tutulur. Üreticinin kim olduğunun tespit edilemediği ve dağıtıcının da malı tedarik ettiği kişinin kimliğini bildirmemesi durumunda üretici yerine geçer ve bu halde ürün gözleme yükümlüsü haline gelir. İthalatçı da üretici gibi görülmeli ve ürün gözlemekle yükümlü olmalıdır.

Ürün gözleme yükümlülüğü ilk üretim ile başlar. Malın piyasaya sürüldüğü andan itibaren on yıl süre ile ürün gözlenmelidir. Bir serinin hatalı olması durumunda bu süre tüm seri için aynı anda başlamaz. Hatalı seriye dâhil her bir parça için, onun piyasaya sürülmesi tarihi esas alınır. Bu on yıllık süre hak düşürücü süredir.

Ürününde kullandığı tüm parçaları kendisi üretmemiş olsa bile, üretici ürününü bir bütün olarak görmek ve bütüne ilişkin olarak ürünü gözlemek zorundadır.

Üreticinin ürün gözleme yükümlülüğü, sadece kendi kullandığı parçalarla sınırlı değildir. Kendi ürettiği ürüne kullanıcılar tarafından –yaygın olarak- aksesuar ekleniyor ve bu aksesuarlar esasında tehlikesiz olan ürünü can ve mal güvenliği bakımından riskli hale getiriyor ise, üretici bu bakımdan da piyasayı gözlemek ve kullanıcılara uyarı yapmak zorundadır.

Ürün piyasaya çıkmadan önce de üreticiye ürün gözleme yükümlülüğü kapsamında sorumluluklar düşmektedir. Üretici, kendi işyerinde mümkün olduğu ölçüde hatasız üretim yapılması için gerekli organizasyonu sağlamalı, bilim ve teknikteki gelişmeleri mutlaka takip etmelidir.

Ürün piyasaya sunulduktan sonra ürün gözleme yükümlülüğü kapsamında hangi tedbirlerin alınması gerektiği hususu somut olayın özelliklerine bağlıdır.

Üretici, kendi ürünlerinin bulunduğu piyasadaki bilgileri toplamak, merkezi bir yerde değerlendirmeye almak zorundadır. Bu bağlamda kayıt sistemi ile bilgi edinilmesi gerekir. Telefonla müşteri şikâyetleri hattı kurulması, E-Posta ile müşterilerden şikâyetlerin kabulü, yetkili servislere gelen ürünün güvenliğine ilişkin şikâyetlerin kendisine aktarılmasının sağlanması vs. yolla üretici ürününe ilişkin güvenlik zafiyetleri hakkında bilgi edinmelidir. Bu yolla kendisine gelen şikâyetler ile servislerde yapılan tamirlerde kullanılan yedek parça vs. analiz edilmeli, bu analizlerden çıkan sonuçları yeni üretime yansıtmalıdır.

Ürün gözleme yükümlülüğü kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler sonucunda ürünün tehlike yarattığı tespit edilmiş ise, piyasaya sürülmüş ürün henüz tüketicilerin eline geçmemiş, ara satıcı veya nihai satıcının elinde bulunanları derhal geri alınmalı, tüketicinin eline geçmiş olanlara ilişkin ise, mümkün olan tüm tedbirler alınarak ürün tüketicinin elinden alınmaya çalışılmalıdır.

Üründe düzeltme yapılarak tehlike ortadan kaldırılabiliyorsa, üretici ürünü geri çağırmalı ve gerekli iyileştirmeleri yapmalıdır. Sorun yapısal bir hatadan kaynaklanmayıp, ürünün kullanım şekli tehlike arz ediyorsa gerekli duyurular yapıp tehlike bertaraf edilmelidir.

Üreticinin ürün gözleme yükümlülüğü üreticinin yükümlülüklerinden biri olmakla, üreticinin sorumluluğuna hâkim olan prensipler ve üreticinin yükümlülüklerini ihlal halinde uygulanacak olan yaptırımlar ürün gözleme yükümlülüğünün ihlali halinde de uygulama alanı bulacaktır.

KAYNAKÇA

AKÇURA KARAMAN, Tuba, Üreticinin Ayıplı Ürünün Sebep Olduğu Zararlar Nedeniyle Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluğu, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2008.

ASLAN, İ. Yılmaz, Tüketici Hukuku, 3. Baskı, Ekin Kitabevi 2006.

ATABEK, Reşat, İmalatçının Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluğu, BATİDER, Haziran 1979; Cilt X, Sayı: 1, s. 159–176.

BORER, Peter, Produktheftung: Der Fehlerbegriff nach deutschem, amerikanischem und europaischem Recht, Bern und Stuttgart 1986.

DIETRICH, Martin, Produktbeobachtungspflicht und Schadensverhütungspflicht der Produzenten, Frankfurt am Main, 1994.

FOERSTE, Ulrich, Deliktische Haftung, in: Graf von Westfalen Friedrich (Hrsg), Produkthaftungshandbuch, Bd. 1, 2. Aufl., München 1997.

HAVUTÇU, Ayşe, “Türk Hukukunda Örtülü Bir Boşluk: Üreticinin Sorumluluğu”, Seçkin Yayıncılık A.Ş., Ankara 2005.

HESS, Hans-Joachim, Kommentar zum Produktheftungspflichtgesetz (PrHG), 2. Aufl., Bern 1996.

HOLLMANN, Hermann, BR Deutschland: Produktbeobachtungs- Prüfungs- und Warnpflichten für Kraftfahrzeuge und Zubehör, PHI 90, s. 39–53.

KAPLAN, İbrahim, Türk ve İsviçre Hukukunda İmalatçının Sorumluluğu, Adalet Dergisi, 1977, Sayı: 1–2, s. 78-110.

KIRCA, Çiğdem, Ürün Sorumluluğu, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü (T. İş Bankası A.Ş. Vakfı), Ankara 2007.

KLINGER, Max, Die Produktbeobachtungspflicht bezüglich Fremdzubehörteilen, Tübingen 1998.

KNOERCHEN, Andre, Deliktische Rückrufpflicht und Versicherung von Rückrufkosten, s. 6 (http://www.uni-saarland.de/fak1/fr12/csle/publications/2003–10_rueckruf.pdf)

KULLMANN, Hans Joseph-PFISTER, Bernhard, *Produzentenhaftung, ergaenzbares Handbuch zur gesamten Produkthaftpflicht für die juristische Praxis*, Berlin 1980.

LENZE, Stefan, *German Product Liability Law*, in FAIRGRIEVE, Duncan, *Product Liability in Comparative Perspective*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo 2005.

MICHALSKI, Lutz, *Produktbeobachtung und Rückrufpflicht des Produzenten*, in *Betriebs-Berater* 1998, 961.

MOLITORIS, Michael, *Praktische Erfahrungen und rechtliche Überlegungen, zur Produktbeobachtungspflicht*, in *PHi* 2000, s. 33.

ÖZSUNAY, Ergun, *Türk Hukukunda Gerçek Bir Boşluk: Yapımcının Sorumluluğu*, *BATİDER*, Haziran 1979, C. X, Sayı: 1, s. 97–158.

ÖZTAN, Bilge, *İmalatçının Sorumluluğu*, Ankara 1982.

REY, Heinz, *Ausservertragliches Haftpflichtrecht*, 2. Aufl., Zürich 1998.

ROETHLISBERGER, Thomas, *Zivilrechtliche Produktbeobachtungs-, Warn- und Rückrufpflichten der Hersteller*, Schulthess Juristische Medien AG, Zürich-Basel-Genf 2003.

SACK, Rolf, *Produzentenhaftung und Produktbeobachtungspflicht*, *BB* 85, 813–819.

SCHMIDT-SALZER, Joachim, *Produkthaftung, Produkthaftpflichtversicherung, Betriebsorganisation und Risk Management*, *BB* 72 1430–1437.

SPINDLER, Gerald *Beck'scher Online-Kommentar* Hrsg: Bamberger/Roth. BeckOK BGB §.

TAMME, Andreas, *Rückruf Kosten Haftung und Versicherung*, *Hamburger Reihe, Reihe A Rechtswissenschaft*, Verlag Versicherungswirtschaft, Hamburg 1996.

TASCHNER, Hans Cladius/FRIETSCH, Erwin, *Produkthaftungsgesetz und EG Produkthaftungsrichtlinie*, 2. Aufl., München 1990.

WAGNER, Gerhard, *Münchener Kommentar zum BGB*, 4. Auflage 2004.

WEISSBERG, Michael, *Produktaeftpflicht und Versicherungen in der Schweiz*, Gneg's Druck-Egge, Bern 1992.

YAVUZ, Cevdet, *Satıcının Ayıba Karşı Tekeffül Borcunun Tanımı, Hukuki Niteliği, Özellikleri ve Bu Borcu Düzenleyen Kanun Hükümlerinin Uygulama Alanı*, Prof.Dr. Yaşar Karayalçın'a 65. Yaş Armağanı, Ankara 1988, s. 503–547.

YAVUZ, Cevdet, *Tüketicinin Ayıplı Mal ve Hizmetlere Karşı Korunması (TKHK.m.4)*, Prof.Dr. Kemal OĞUZMAN'ın Anısına Armağan, İstanbul 2000, s. 1293–1316.

ZEVLİLER, Aydın/AYDOĞDU, Murat, *Tüketicinin Korunması Hukuku*, Tümüyle Yenilenmiş 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2004.